

ÍNDEX

OBJECTIUS:	1
RESUM:	1
Índex	1
3. Ciutadania i participació democràtica	2
3.1. Els drets	3
3.1.1 Alguns antecedents	5
3.2 La participació ciutadana	9
3.2.1. Dificultats per a la participació ciutadana	9
Redistribució i reconeixement	9
La divisió sexual del treball	11
El concepte de poder	12
3.2.2. Possibilitats per a la participació ciutadana	13
Mesures d'Acció Positiva	14
Ciutadania global	16
3.3 Conclusions	17
3.4 L'educació per a la ciutadania	19

3. CIUTADANIA I PARTICIPACIÓ DEMOCRÀTICA

Comencem per definir què és la ciutadania i què significa ser ciutadà o ciutadana en la nostra societat. Un ciutadà o una ciutadana és una persona o un grup que pertany a una comunitat política, social i econòmica.

Les nostres societats humanes, o part d'elles, es van anar organitzant entorn de la figura d'un Estat, i aquest juga un paper fonamental com a agent de canvi o de reproducció dels rols socials d'homes i dones, així com en la reproducció o disminució de les desigualtats socials.

A més a més, és des de l'Estat que es determina el marc de drets dels ciutadans i ciutadanes, per la qual cosa parlar de ciutadania implica parlar dels drets que tenen els ciutadans i ciutadanes. Aquests i aquestes tenen la possibilitat de participar en els beneficis de la vida en comú i de gaudir de drets civils, polítics i socials, respectant els drets de les persones i contribuint al bé comú.

En la vida quotidiana trobem moltes vegades la idea que els drets només existeixen en el paper i que és molt diferent la seva intenció i la seva aplicació. No obstant això, la definició dels drets i la seva aplicabilitat en la vida de les persones per ells albergades, no poden ser dissociades de la participació dels subjectes en la ciutadania, tant a escala individual com a col·lectiva.

La forma en què l'Estat exerceix les seves funcions està relacionada amb el concepte de *governabilitat*, defensat per diversos organismes internacionals tant amb la "capacitat d'adaptació dels països al nou model de desenvolupament, com amb la capacitat de les societats de desenvolupar equilibris virtuoses (o almenys raonablement estables) entre els sistemes econòmics, polítics i culturals"¹. No obstant això, aquest equilibri s'ha vist ajornat per la predominança del sistema econòmic neoliberal, sobre els altres sistemes.

És funció de l'Estat regular el sistema econòmic tenint en compte la protecció social dels seus ciutadans i ciutadanes. No obstant això, la política econòmica dominant, el neoliberalisme, debilita el poder de l'Estat enfortint el sector privat i assegurant el predomini del mercat. Per restaurar el desequilibri causat pel predomini del sistema econòmic enfront dels sistemes socials, polítics i culturals, és necessari que, d'una banda, els Estats orientin les seves polítiques en el sentit d'equilibrar la justícia i garantir la democràcia a tots els ciutadans i ciutadanes i per l'altre, que els mateixos ciutadans i ciutadanes participin en el sistema de governabilitat democràtica, pressionant perquè existeixi un major equilibri entre els diferents sistemes, perquè segons Prats², la governabilitat és una qualitat dels sistemes i de les societats i no dels governs.

L'exercici de la ciutadania es troba així articulat amb la possibilitat de regulació i control d'un Estat i amb la possibilitat d'incidència directa en la regulació del sistema econòmic. En una democràcia

¹ Guzmán, Virginia. 2002. Pp. 11.

² Referida per Guzmán, V. 2202 Pp. 9

participativa i no sols representativa, són les mateixes societats que tenen el poder de tornar efectives les decisions de l'Estat, d'aconseguir exercir els mecanismes de control i de construcció de polítiques públiques a nivell local i global.

“Un sistema de governabilitat democràtica hauria de permetre que les regles i normes siguin producte de la participació, la deliberació, la confrontació d'interessos i de models mentals entre actors que tenen en compte no sols els seus drets i interessos sinó també l'estabilitat i avanços en l'ordre global”³.

Al llarg del temps, les societats són cada vegada més conscients que la participació ciutadana és fonamental per regular l'Estat, perquè aquest protegeixi els drets de les persones. Així la ciutadania és el resultat dels drets defensats a través de la participació ciutadana, el resultat del que es pot construir entre totes les persones que habiten un determinat territori, ja sigui aquest territori una casa, un barri, un municipi, un país, un continent o el planeta.

A continuació parlarem d'aquestes dues dimensions, els drets de les persones i el procés de participació ciutadana.

3.1. ELS DRETS

“Els drets de les persones i els ciutadans fan referència a la satisfacció de les seves necessitats personals. Al llarg de la història, ells vénen sent formulats perquè totes les persones puguin contribuir amb les seves millors qualitats a la societat, i, al mateix temps, gaudir dels béns i beneficis construïts pel treball humà: salut, coneixement, cultura, oci. En la pràctica la garantia d'aquests drets és un desafiament contemporani”⁴.

El marc general d'on parteixen tots els altres drets és la Declaració Universal de Drets Humans proclamada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1948, i malgrat que per ser una declaració i no un tractat, no té caràcter vinculant, és reconeguda com un instrument vinculant per als Estats signants. D'acord amb l'agència de les Nacions Unides encarregada dels temes de drets humans (ACNUDH)⁵, tots els Estats han ratificat almenys un dels principals tractats de drets humans, i el 80 per cents d'Estats han ratificat quatre o més, reflectint així el seu consentiment per establir obligacions jurídiques que es comprometen a complir, i conferint-li al concepte de la universalitat una expressió concreta.

³ Guzmán, Virginia. en <http://www.eclac.org/mujer/noticias/noticias/9/10639/vguzman.pdf>, pp. 11

⁴ Maurício Érnica, Alexandre Isaac e Ronilde Rocha Machado. Os direitos do homem e do cidadão no cotidiano. Editat i publicat per EducaRed, (traducció nostra)

http://www.educarede.org.br/educa/index.cfm?pg=oassuntoe.interna&id_tema=7&id_subtema=5

⁵ <http://www.ohchr.org/SP/Issues/Pages/WhatAreHumanRights.aspx>

Així, és en aquest marc dels drets generals a partir del qual es regulen els drets fonamentals de cada Estat, que es troben altres tipus de drets, com per exemple **els drets civils i polítics i els drets econòmics, socials i culturals (DTE)**.

Els drets civils i polítics es diferencien entre si perquè els primers es refereixen a un espai de llibertat dels individus amb relació a l'Estat i els segons es refereixen a la participació dels individus en l'Estat y en la vida social:

Els **drets civils** recullen les llibertats individuals, com per exemple el dret de mobilització, de disposar del seu propi cos, a la llibertat d'expressió, a no ser jutjat fora d'un procés regular, entre d'altres. Aquest grup de drets té per objectiu garantir que la relació entre les persones estigui basada en la llibertat d'escollir els rumbs de la seva pròpia vida (quant a professió, religió, escola dels fills/es, etc.), sempre ressaltant que les llibertats d'uns no poden comprometre els drets d'altres. Un dels exemples més freqüents de violació o amenaça d'aquest dret és la freqüent sospita que recau sobre les persones negres en cas de robatori, que afecta tant la persona que és víctima de racisme, com al conjunt de la societat.

Els **drets polítics** diuen respecte a la participació de la persona ciutadana en el govern de la societat, en la participació en el poder. Entre aquests, està la possibilitat d'organitzar i participar en manifestacions polítiques, organitzar partits, de votar i ser votat. Aquests drets estan directament relacionats amb el compromís de les persones i grups amb el funcionament de la vida col·lectiva. No obstant això, la participació en la vida pública només és possible si existeix igualtat de condicions per a la participació política tant per als i les candidats/es com per als i les electors/es, a més a més, transparència en les decisions dels representants i utilització del càrrec públic per atendre a necessitats realment públiques i no privades.

Els **DTE**, tal com els altres drets, depenen de l'especificitat de cada país, però alguns dels drets inclosos dins aquest grup són el dret al treball, el dret a la salut i el dret a l'educació (mòdul 1 punt 1.4.2 L'educació avui).

Els drets no poden existir uns sense els altres, ni poden ser aplicables a unes persones i a altres no, per això es diu que els drets humans, siguin aquests civils, polítics, socials, econòmics o culturals, són **universals, interdependents i irrenunciables**, la qual cosa significa que qualsevol persona els té, que es relacionen uns amb els altres i que no es pot renunciar a ells. L'avanç d'un dret facilita l'avanç de la resta de drets i quan una persona es veu exclosa dels seus drets, això afecta negativament a la resta de drets i persones, perquè la democràcia es construeix entre tots i totes i per a tots i totes.

El marc dels drets en què ens movem avui dia en els diversos països, no ha nascut per generació espontània de les societats, va anar variant al llarg de les èpoques i és resultat de les reivindicacions i esforços de molts homes i dones, individualment o en conjunt.

3.1.1 ALGUNS ANTECEDENTS

"Tothom té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense cap distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, fortuna, naixement o altra condició."

Article 2,

Declaració Universal de Drets Humans⁶

Aquest article, és potser un dels més coneguts i citat d'aquesta Declaració, semblant gairebé banal o potser innecessari per ser obvi. No obstant això, la història de la ciutadania i de la conquesta de drets ens indica que continua sent fonamental i necessari recordar que tots els éssers humans som iguals en drets i, principalment, que tenim dret a ser diferents.

La ciutadania és un terme que va aparèixer fa molts milers d'anys, des de l'antiguitat grega clàssica (segle V a.c); la persona ciutadana pertanyia a la ciutat (polis), que era la unitat política més rellevant en aquell temps. Però no totes les persones que residien a la polis eren ciutadanes, l'estatut de ciutadà només era donat als homes lliures, els que detenien determinat poder econòmic i polític; els esclaus i les dones no tenien el dret a ser ciutadans i ciutadanes.

El dret al vot, un dret polític molt important en les democràcies representatives⁷, no ha estat un dret garantit per a totes les persones durant molts segles, de la mateixa manera molts altres drets també es van veure afectats.

Va ser el 1789, en la Revolució Francesa, que es va proclamar la Llibertat, Igualtat i Fraternitat com a valors universals i que es va aprovar la Carta de Drets de l'Home i del Ciutadà, el text de la qual va servir de base per a la Constitució Francesa i per a la Declaració de Drets Humans, llançada posteriorment per l'ONU. Malgrat la importància que va tenir aquesta revolució en la proclamació dels drets fonamentals dels individus, també en aquest moment històric les dones van quedar excloses, perquè no els va ser reconeguda la igualtat de drets amb els homes, ni tampoc els va ser reconeguda la seva condició de ciutadanes. Una de les veus que més van denunciar aquesta situació va ser la de l'Olympe de Gouges, qui va reclamar el dret de les dones a tenir estatus de ciutadanes i el dret de votar, dret que va ser assolit gairebé dos segles més tard, concretament el 1944, quan les dones franceses van conquerir aquest dret.

També en molts altres països, el dret al vot de les dones és molt posterior al dels barons, com ho podem comprovar en aquest quadre:

⁶ Aquest era el text vigent el 1998, actualment, està essent debatuda la inclusió de la no discriminació per orientació sexual.

⁷ No ens allargarem en aquest material sobre els diversos tipus de democràcia existents. Anomenem la democràcia representativa per ser la més predominant. Aquest tipus de democràcia suposa que els i les ciutadans tenen la possibilitat de participar en la societat a través dels i les representants que són elegits amb el seu vot.

http://es.wikipedia.org/wiki/Derecho_al_voto_de_la_mujer, on es troben les dates del dret al vot d'homes i dones en diversos països. Com es mencionava en el mòdul 1, el dret al vot va ser una de les principals reivindicacions i conquestes de les lluites dels moviments feministes de la primera onada, i en les nostres democràcies és relativament recent, per exemple, a Espanya, l'exercici d'aquest va ser definitivament instaurat el 1977, fa poc més de 30 anys.

A més de les dones, molts són els grups o col·lectius que durant molt temps es van veure exclosos de la seva condició de ciutadans i ciutadanes i van haver de reivindicar els seus drets civils, polítics, educatius, econòmics, socials i culturals, com van ser les persones esclavitzades, negres, homosexuals i immigrants.

Les persones que durant segles van ser esclavitzades, en la seva gran majoria negres, només van aconseguir ser reconegudes com a ciutadans i ciutadanes lliures i amb drets a través del moviment Abolicionista⁸ dels segles XVII i XVIII, i encara després de l'Abolició va haver de passar temps perquè poguessin gaudir dels seus drets en igualtat de condicions amb resta de la població.

La lluita de les persones negres és una lluita de fa segles i ha estat molt costós obtenir la igualtat de drets en molts països. Fins als nostres dies, els moviments civils continuen intensificant les seves lluites en molts països del món. El racisme, continua sent tema de les protestes i de discriminació diària de molts i moltes ciutadanes, independentment de la seva posició en la societat.

El col·lectiu LGBT també ha lluitat pel reconeixement dels seus drets, com per exemple l'accés al matrimoni, a l'adopció de fills i filles i a la no-discriminació per motius d'orientació sexual, o el dret de qualsevol persona a tenir la identitat sexual que desitgi, independentment dels seus genitals.

Durant molt temps es va associar la ciutadania a la nacionalitat, al fet de pertànyer a un determinat país. Avui dia, en el context de les societats multiculturals en què vivim i amb la intensitat del fenomen migratori, la ciutadania ha de adaptar-se necessàriament i interioritzar models de convivència i de drets més justos i equitatius, garantint la participació de totes les persones. Així, el reconeixement de la ciutadania de les persones immigrants en un país, tant pel que fa als seus drets com en relació a la seva participació efectiva en la ciutadania, ha estat fruit de nombrosos enfrontaments i debats, que han tingut els seus avanços i retrocessos, depenent de les èpoques i dels països.

Les persones immigrants troben moltes vegades limitats els seus drets per la seva condició d'immigrants, per exemple, el dret al treball es veu limitat quan estan en règim de reagrupació familiar o quan un país entra en recessió econòmica, perquè en general aquest és un dels col·lectius, a l'igual que el de les dones, més afectats per les crisis econòmiques.

També la possibilitat de participació política de les persones immigrants no és viable en tots els països. A Espanya, s'està debatent actualment l'aprovació del dret al vot en les eleccions municipals

per part de les persones immigrants de països extracomunitaris. Fins al moment, les persones immigrades es veuen excloses del dret d'elegir les persones representants del municipi on resideixen.

Arran d'aquestes exclusions, l'ONU, amb el suport de diversos grups de la societat civil, ha creat convencions especials⁹ que criden l'atenció per a la discriminació que afecta alguns dels col·lectius referits, com són:

Convenció sobre l'Eliminació contra totes les formes de Discriminació de la Dona (CEDAW-1979),

Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació Racial (ICERD-1965)

Convenció internacional sobre la Protecció dels Drets de tots els Treballadors migrants i dels seus familiars (1990).

Quant a la infància i a la joventut, la concepció sobre la infància i els seus drets ha anat canviant al llarg dels temps, variant també de país a país com ja vam veure al mòdul 2. No obstant això, encara que una persona només sigui considerada ciutadana a partir dels 18 anys, moment en què pot votar, els nens, nenes i joves són també considerats subjectes de dret, com ho reflecteix la [Convenció sobre els Drets del Nen](#), proclamada per l'ONU el 1989. En aquest instrument, el dret a l'educació està clarament prioritzat i reflectit en els articles 28, 29 i 30. A més a més, també s'ha debatut contra la participació dels nens, nenes i joves en els conflictes armats, contra la venda de menors, la prostitució infantil i la utilització de menors en pornografia.

3.2 LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA

L'exercici de la ciutadania està intrínsecament associat a la construcció, etern procés de les societats occidentals, d'un Estat que en aquest moment es denomina "democràtic". No obstant això, la ciutadania no és viscuda de la mateixa manera per tots els ciutadans i ciutadanes, havent generat al llarg del temps diverses exclusions, com acabem de veure en el paràgraf anterior.

Encara que els mecanismes i dinàmiques de participació ciutadana han canviat al llarg del temps, subsisteixen algunes dificultats que obstaculitzen l'accés a la ciutadania a persones que desitgen participar-hi. Perquè sigui possible la participació activa i constructiva dels diferents actors socials, i puguin ser pensats i implantats mecanismes que garanteixin l'exercici de la ciutadania, no es pot desconèixer que les possibilitats reals de participació dels diferents actors socials estan condicionades per una sèrie de factors presents en el model hegemònic de poder, i que situen als diferents grups en diferents posicions i condicions, incrementant la desigualtat d'oportunitats.

⁸ veure <http://es.wikipedia.org/wiki/Abolicionismo>

⁹ Veure totes les convencions i declaracions en <http://www2.ohchr.org/spanish/law/>

A continuació parlarem d'alguns factors que condicionen la participació ciutadana per a després centrar-nos en les possibilitats o avanços pel seu enfortiment.

3.2.1. DIFICULTATS PER A LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA

Redistribució i reconeixement

En paral·lel amb els drets que tenen els individus, la ciutadania està intrínsecament connectada amb la possibilitat de la participació efectiva en el sistema democràtic. No obstant això, com ja vam veure en apartats anteriors, no totes les persones han tingut idèntiques possibilitats de participació democràtica.

En les societats democràcia i inclusió estan estretament relacionades, no obstant això, la inclusió de les persones o grups en la ciutadania no és encara real per a totes i tots en part a causa del reconeixement, o millor, a la falta de reconeixement positiu, de la diversitat social, cultural, econòmica, política, sexual, religiosa, etc., de les persones.

Nancy Fraser, una reconeguda feminista i investigadora canadenca, defensa que el reconeixement social que es fa a determinats col·lectius o persones, i que influencia la seva participació ciutadana, està associat a la redistribució de la riquesa. El seu model de redistribució-reconeixement pretén visibilitzar les desigualtats en les societats contemporànies en aspectes com la distribució de la riquesa i en el reconeixement de la diferència, pensant la societat des de la justícia social. Fraser¹⁰ ressalta, que la falta de reconeixement a determinats grups que no estan en el model hegemònic, com els homosexuals o les dones, no és només un estat psicològic però si una relació social institucionalitzada que impedeix la participació en igualtat de condicions en la vida social i que està també associada a una distribució desigual de la riquesa.

Segons Fraser, la injustícia socioeconòmica està profundament arrelada en l'estructura política econòmica de les societats contemporànies, i això condueix a l'explotació, a la marginació i a la privació de béns materials. Alhora, la injustícia cultural o simbòlica, està arrelada en els patrons socials de representació, interpretació i comunicació, la qual cosa comporta a la dominació cultural d'uns sobre altres, al no-reconeixement i al no respecte.

Malgrat les diferències que existeixen entre elles, tant la injustícia socioeconòmica com la injustícia cultural s'entrecreuen: "les normes culturals injustament parcialitzades en contra d'alguns, estan institucionalitzades en l'Estat i l'economia; d'una altra part, els desavantatges econòmics impedeixen la participació igualitària en la construcció de la cultura, en les esferes públiques i en la vida diària.

¹⁰ Veure Fraser, Nancy. 1997. Heterosexismo, falta de reconocimiento y capitalismo: una respuesta Judith Butler Social Text 52-53, 1997. pp. 124, 125.

Sovint el resultat és un cercle viciós de subordinació cultural i econòmica¹¹. És exemple d'això la pobresa associada a les dones, a les persones immigrants, a les persones negres, etc., que fa, conjuntament amb altres factors, que aquests col·lectius tinguin menors possibilitats de participació ciutadana.

Així, per a Nancy Fraser, combatre ambdues injustícies implica, simultàniament, garantir tant la redistribució de la riquesa com el reconeixement de les diferències culturals, la qual cosa es pot fer a través d'accions afirmatives o accions transformatives, com veurem en el capítol següent per tituló acció positiva.

Però abans de mirar algunes possibilitats per incrementar la participació ciutadana, volem referenciar altres altres límits per a la participació ciutadana com són la divisió sexual del treball i la concepció de poder:

La divisió sexual del treball

De la mateixa manera que el gènere és un obstacle tant per a l'accés a l'educació o al treball, el gènere és també un factor que influencia en la participació ciutadana, en particular la de les dones. Com ja vam veure al mòdul 1, durant molts i molts segles va estar present en la lògica social predominant que a causa de les diferències biològiques d'homes i dones, s'establia una divisió sexual del treball: a l'home li pertocava el treball remunerat, en l'espai públic, i la dona s'encarregava del treball reproductiu, l'atenció de l'espai domèstic i privat. A més a més, es considerava que les dones no tenien ni la formació, ni les capacitats per poder assumir les decisions serioses que es prenen en els espais decisius de les nacions, predominant una idea de relació entre home/dona en què el primer era considerat superior.

Després d'aquesta exclusió de segles, avui dia, i malgrat les moltes desigualtats que encara persisteixen, les dones van tenir una gran entrada al treball remunerat, a la formació, al control del seu cos i de la seva sexualitat, dels seus drets com a ciutadanes i com a dones. I també els homes i el sistema social predominant van donant passos en el sentit de la transformació i el reconeixement de la igualtat entre homes i dones.

No obstant això, la transició és lenta i està encara molt present en els imaginaris col·lectius que les dones són les responsables per les tasques domèstiques i per l'atenció de les persones. Així, moltes dones continuen assumint el treball reproductiu, conciliant-ho amb el treball remunerat, la qual cosa fa que tinguin una doble jornada de treball i es limiti el seu temps per poder exercir la ciutadania en igualtat de condicions.

Guzmán defensa que "les normes que regulen la divisió del treball dins la família resten temps a les dones per accedir a l'espai públic, mentre que alliberen els homes per a la producció del mercat

¹¹ Fraser, Nancy. *Iustitia Interrupta. Reflexiones críticas desde la posición "postsocialista"*, Siglo del Hombre Editores/Universidad de los Andes, Santa Fe de Bogotá, 1997, cap. 1. pp. 23.

gràcies al treball domèstic realitzat per elles¹². De la mateixa manera, Jutta Marx observa que "la major presència que aconseguen les dones en l'àmbit públic no es veu corresposta per una redistribució de les obligacions en l'àmbit domèstic. El fet que la majoria d'elles siguin encara les principals responsables de l'organització de la vida domèstica porta a una juxtaposició de l'activitat política amb altres rols, que no sols significa una sobrecàrrega, sinó que exigeix d'elles - unilateralment- que actuïn en forma constant i simultània en àmbits que es tensionan entre si"¹³.

La divisió sexual del treball és una limitació seriosa a l'exercici de la ciutadania de les dones, i és més greu quant menors són les seves possibilitats econòmiques. Aquesta acumulació de tasques fa que el temps de les dones per participar d'una forma més activa en la ciutadania, es vegi fortament retallat i limitat. Així, la repartició de les tasques domèstiques d'una forma equitativa entre homes i dones és una qüestió de la vida privada, però és també una qüestió de la vida pública.

El concepte de poder

El pensament col·lectiu ha estat estructurat des de l'antiguitat d'una forma dicotòmica, presentat en "esferes en contrast o pols oposats"¹⁴. També en el cas de la concepció del poder es va absorbir aquesta dicotomia. El poder va ser associat a una masculinitat tradicional de poder sobre l'altre i no de poder amb i per a l'altre, privilegiar el poder de la raó i evadir l'emoció, i això ha afectat la forma com homes i dones han conceptualitzat el poder a través dels temps. Per això, moltes vegades les dones quan accedeixen a càrrecs decisoris, ja sigui en una organització, empresa, o sistema de l'Estat, continuen utilitzant i reproduint les formes de poder apreses socialment, de la mateixa manera que els homes també reproduïen els models de poder apresos com adequats.

Per a Archenti¹⁵, entendre la participació política de les dones ha d'estar precedit d'una comprensió prèvia sobre com va ser entès el concepte de poder a través dels temps. Així, per a aquesta autora, el concepte de poder va ser desplaçat d'una lògica dominant sexualitzada i jerarquitzada, com el concepte defensat per Maquiavel, fins a ser entès des d'una lògica basada en una concepció no asimètrica, no dicotòmica, que el poder està associat a la potencialitat de l'accionar en conjunt.

La construcció de les dones com a subjecte col·lectiu va passar per diverses dinàmiques. Archenti fa un breu repàs històric sobre el procés de reivindicació de la participació de les dones en la política, mostrant com des de finals del segle XIX les dones s'han organitzat en moviments feministes que tenien per principal reivindicació el dret al vot femení, o sigui, per l'accés al poder tradicional, i després d'aconseguir aquest important èxit, van passar per una fase de desmotivació, fins a un renaixement del feminisme de segona onada en els anys 70 que "va adoptar una posició de rebuig

¹² Guzmán, Virginia. 2002. opus cit pp. 14

¹³ Marx, Jutta, 1994 "Mujeres, participación política y poder" e capacitación política para mujeres: género y cambio social en Argentina actual. Buenos Aires. Seminario editora. Pp. 127

¹⁴ Olsen, Frances. 2000 "El sexo del derecho", en Ruiz, A. (comp.) Identidad femenina y discurso jurídico. Buenos Aires: Biblos

¹⁵ Archenti, Nelida. 1994.

del poder, el qual va ser identificat com a masculí, històricament monopolitzat pels barons i associat a la dominació i a la violència”.

Aquesta posició de rebuig al poder va ser després revalorada en els 80, època important en la deconstrucció del pensament dicotòmic dominant i en la dècada dels 90, es comença a evidenciar que l'Estat també està travessat pel gènere, i que defensar la neutralitat de l'Estat és reproduir relacions de gènere desiguals i injustes que afecten particularment les dones.

Això és important per entendre la participació política de les dones, o com diu Florence Thomas “el coneixement històric de la nostra particular “absència present” és l'eina fonamental per a la comprensió de l'exili forçat que ens vam mantenir per segles i per a la recuperació d'aquest estatus de subjecte en el món”¹⁶.

3.2.2. POSSIBILITATS PER A LA PARTICIPACIÓ CIUTADANA

Per enfortir la participació ciutadana caldrà invertir els baixos nivells de participació efectiva en la política, i de confiança en els partits polítics i en la legitimitat de l'Estat. És necessària la participació activa dels ciutadans i ciutadanes en la construcció de polítiques públiques, que aquestes no estiguin dissociades de les persones concretes.

“La construcció de nous actors socials capaços de reconèixer la seva diferència des de la igualtat- perquè no pot existir ni respecte ni diàleg en la subordinació- (...) apunta la redefinició de nous espais per al femení, regira vells paràmetres de masculinitat i ens obliga a repensar el nou subjecte masculí, a concertar la vida quotidiana i administrar el món coherentment als mínims requisits de qualsevol procés democràtic”¹⁷.

El reconeixement de les diferències i desigualtats de gènere haurà d'estar també lligat al reconeixement de la diversitat cultural social i econòmica dels ciutadans i ciutadanes. En aquest sentit, són necessàries pràctiques, almenys al nivell de polítiques públiques, que permetin corregir aquestes desigualtats.

¹⁶ Thomas, Florence, 1994. “Género y Democracia” en Sánchez R, Vargas A. Y otros (compiladores) Ed. Instituto para el desarrollo de la Democracia Luis Carlos Galán. Bogotá. Pp.160

¹⁷ Thomas, Florence. 1994, Género y Democracia”. En Sánchez R, Vargas A y otros (comp) Ed. Instituto para el desarrollo y la Democracia Luis Carlos Galán. Bogotá. Pp 159.

Mesures d'Acció Positiva

Per aconseguir la igualtat és necessari reconèixer la diversitat i promoure la participació de tots i totes en condicions equitatives, perquè com va dir Boaventura Sousa Santos:

"Les persones i els grups socials tenen el dret de ser iguals quan la diferència els inferioriza i el dret a ser diferents quan la igualtat els descaracteritza"¹⁸.

Les mesures d'acció positiva, són un dels diversos mecanismes que podem utilitzar per garantir una major participació ciutadana. L'acció positiva¹⁹ (equivalent aproximat al que Nancy Fraser defineix com acció afirmativa o també conegut per discriminació positiva), pot ser definida, segons el Comitè Per a La Igualtat Entre Homes I Dones del Consell d'Europa²⁰, com una estratègia destinada a establir la igualtat d'oportunitats per mitjà d'unes mesures (temporals) que permetin contrastar o corregir aquelles discriminacions que són el resultat de pràctiques o de sistemes socials, o sigui, és un instrument que desenvolupa el principi d'igualtat d'oportunitats i que tendeix a corregir les desigualtats.

L'acció positiva va tenir el seu origen en els anys 60 en Estat Units, gràcies a la pressió dels diversos moviments socials que pretenien promoure la participació de les persones afroamericanes en els diversos aspectes de la societat (treball, política, etc.). Més tard, en els anys 80, aquestes mesures van ser traslladades a Europa i aplicades essencialment per disminuir les desigualtats entre homes i dones, perquè és en aquesta altura que es torna més visible que no n'hi ha prou el reconeixement de la igualtat en les constitucions i en les lleis per a la seva consecució en la pràctica i es constata que la igualtat formal entre homes i dones davant la llei és insuficient per assegurar la igualtat d'oportunitats entre els sexes.

A Espanya, un dels exemples d'acció positiva està contemplat en la Llei d'Igualtat (2007), que, en l'espai polític, pretén garantir una major participació i representació de les dones en la vida política, on han estat tradicionalment apartades.

Malgrat que l'acció positiva va ser un instrument pensat des de l'Estat, que és l'encarregat de garantir els drets de les persones ciutadanes, aquest instrument hauria de ser considerat en totes les organitzacions, governamentals i no governamentals amb incidència en els àmbits social, laboral, educatiu i polític, perquè les desigualtats existeixen en totes les esferes de les nostres societats i només poden ser canviades si s'actuem en tots els àmbits.

¹⁸ SANTOS, B.S. Reconhecer para libertar: os caminhos do cosmopolitismo multicultural. Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 2003, pp. 56

¹⁹ Són variats els termes que es van anar utilitzant al llarg dels temps de la seva conceptualització i operacionalització en diversos nivells de la vida. A SURT, el terme que més utilitzem és el d'Acció Positiva, ja que creiem que transmet millor el que es vol promoure, fer donar un pas per permetre l'accés dels col·lectius tradicionalment exclosos a càrrecs/llocs/parades/professions en igualtat d'oportunitats. La igualtat per ser assolida ha de fer-se en equitat de condicions i oportunitats.

²⁰ Raquel Osborne, Acció Positiva. in Amorós, Celia (comp.), 10 paraules Clau Sobre Dona. 1995. EVD. PP. 301.

Les mesures d'acció positives han estat pensades fins al moment per assegurar el dret de les dones a professions i càrrecs laborals o polítics on estan subrepresentades, una igualtat de condicions. No obstant això, alhora que les mesures d'acció positiva pretenen reduir les desigualtats, també poden ser considerades com a mesures d'acció positiva aquelles que promoguin l'accés dels homes a professions tradicionalment considerades com femenines, com són l'educació infantil, la infermeria, els serveis de cures o de neteja, o aquelles que estiguin orientades a assegurar el dret a la igualtat per part d'altres col·lectius afectats en els seus drets.

Les mesures d'acció positiva han estat motiu de polèmica. Per a uns són necessàries, per a altres ofensives, per a altres insuficients. Malgrat que les considerem com un instrument necessari per combatre desigualtats socials i promoure la participació ciutadana, i que reconeixem el seu caràcter temporal, no podem deixar d'estar d'acord amb Fraser quan aquesta afirma que aquestes mesures es proposen canviar desigualtats però no apunten al canvi de les estructures que promouen o reproduïxen aquestes desigualtats. Per exemple, enfront de les injustícies racials en l'economia, la redistribució afirmativa proposa assegurar la porció equitativa d'ocupacions i quotes educatives per a les persones de color, sense canviar la natura i nombre d'aquestes ocupacions i quotes. Així mateix, el reconeixement afirmatiu proposa solucionar la injustícia racial cultural però no qüestiona el codi binari blanc-negre que li dóna sentit. Aquest tipus d'accions aconseguix contribuir a assegurar alguns drets dels individus o grups però a més llarg termini pot funcionar en contra d'aquests mateixos grups. Nancy Fraser²¹ defensa així que les solucions hauran de ser d'ordre transformatiu, apuntant a transformar i a construir pensament més allà de la concepció binària imperant, els bons, els dolents, els homo, els hetero, els homes, les dones, els blancs, els negres, apuntant a reemplaçar xarxes de relacions jeràrquiques per xarxes de diferències múltiples que es creuen, que no estan massificades i que canvien constantment.

No podem deixar d'estar d'acord que és important canviar la representació dual del món, i promoure la igualtat i el respecte per la diversitat cultural i física dels éssers humans. I això es fa amb lleis però principalment a través d'una educació per a la ciutadania que no està només restringida a l'àmbit escolar, ha de ser una pràctica quotidiana de tots i totes. No obstant això, com "Roma no es van fer en un dia", considerem important que s'estableixin mesures pràctiques que reforcin la visibilitat i assegurin la participació dels col·lectius més exclosos de la representació política alhora que s'avancen accions en el sentit de transformar les concepcions i estereotips que es fan sobre aquests col·lectius.

Ciutadania global

Fins fa alguns anys, fer una afirmació del tipus "ciutadania global" hauria pogut ser motiu de rialla, d'una certa ingenuïtat, de rebuig o simplement d'indiferència. No obstant això, els canvis accelerats que hem experimentat en les dues últimes dècades, ens han posat de manifest una sèrie de problemàtiques i fenòmens, en el que la conceptualització tradicional de ciutadania ha quedat curta

en el moment de fer front i donar respostes per enfrontar els nous reptes que han emergit. Aquestes noves problematitzacions i dilemes emergeixen de fenòmens complexos com:

Les problemàtiques de tipus ambiental com el canvi climàtic i la destrucció dels ecosistemes, que s'evidencien a nivell planetari i que impliquen pensar la nostra supervivència com a espècie humana.

L'increment exponencial de la tecnologia i la ciència com les Tecnologies d'Informació i Comunicació (TIC's) amb els conseqüents impactes en l'homogeneïtzació i hibridació cultural i el sorgiment de dilemes i conflictes associats a la convivència. En aquesta mateixa línia, el desenvolupament de genètica i els dilemes associats a la bioètica i la conservació de les espècies.

La globalització econòmica que amenaça l'Estat de dret, converteix els drets en mercaderies, genera una major pobresa en la denominada relació nord-sud. Relació que, en molts casos, ha estat associada al finançament de guerres i a la violació massiva de drets humans en països del sud, que contribueix a un increment exponencial dels fluxos migratoris en què les persones fugen dels seus països per procurar sobreviure i millorar les seves condicions de vida.

Nos en adonem llavors, que el concepte de ciutadania estrictament entès com l'exercici i exigibilitat de drets per part del ciutadà o ciutadana dins la lògica de les fronteres d'un Estat i territori, queda curta en el moment d'enfrontar-nos als reptes que ens imposen les societats actuals en què vivim, caracteritzades per una creixent complexitat, interrelació i interdependència.

Ens veiem llavors advocats/des a assumir el repte de fer una aposta per l'exercici d'una ciutadania global, que ens permeti fer front a les problemàtiques actuals i aventurar-nos com a protagonistes en la seva transformació.

Considerem la ciutadania com l'exercici de la transformació del públic, en el que les persones es veuen avocades a mobilitzar-se i participar en la transformació de la vida de la ciutat, (però ara pensada en interdependència global, és a dir, en la seva relació amb altres localitats i els seus col·lectius), quan consideren que una acció és injusta, inequitable o lesiona alguns dels nostres drets, els d'altres persones o d'algun col·lectiu específic.

És a dir, la ciutadania global així entesa, insereix cada ciutadà i ciutadana en un marc global i col·lectiu de co-responsabilitats.

²¹ Fraser, Nancy. Justicia interrupta, opus cit pp 51

3.3 CONCLUSIONS

El reconeixement de les diferències de cada col·lectiu és essencial per al procés democràtic i per a la ciutadania i es va donar en gran manera per l'organització de les persones en moviments civils i per la seva participació activa en la construcció de la ciutadania.

Si mirem àmpliament l'evolució de la història de les societats, podem sens dubte reconèixer que moltes i importants conquestes i redefinicions de drets s'han donat en la construcció d'aquesta societat que volem cada vegada més inclusiva. Però, no parlem només de l'actuació dels grans moviments socials visibles, reconeguts i adscrits en els diferents mitjans de comunicació. La ciutadania es construeix també des de molts altres àmbits més íntims i menys massius.

La ciutadania es construeix en els nostres cossos, en la forma com vivim el nostre cos físic, com construïm les nostres imatges de "l'ésser humà", del fet de ser home o ser dona, en la forma com es construeixen i viuen els cossos en la societat i en l'intimitat.

La ciutadania es construeix en les nostres tradicions, en la nostra possibilitat de practicar-les, regenerar-les o transformar-les. Ve sent construïda en els nostres moviments i desplaçaments, que a vegades ens porten ben lluny, geogràfica i emocionalment, dels nostres llocs d'origen. Sols, soles, o en companyia de familiars, amics/gues, coneguts/des, ocupadors/res, hem d'aprendre com es viu i es construeix la ciutadania en els països, ciutats i barris a què arribem, hem de reconèixer la ciutadania que vam portar i reaprendre una nova amb els/les altres amb què ara habitem.

La ciutadania es viu a l'escola, a la casa, en el nostre temps lliure, en la vida política, en la nostra vida amb els altres i les altres. Es viu també en les nostres relacions de gènere, en com vivim i convivim amb la diversitat de les persones que ens envolten, succeeix en nosaltres i nosaltres, ja sigui sols o organitzats en els diversos grups en què estem inserits.

La ciutadania no és mai una forma acabada de viure en societat, s'actualitza constantment, es transforma constantment al llarg dels últims anys, dècades, segles. I seguirà transformant-se, perquè malgrat les herències que guarda, no és un destí, és una construcció que ens implica a tots i a totes, ja sigui separant les escombraries, gaudint de llicències de paternitat i maternitat, participant en les festes majors del barri, no sent indiferent a la discriminació d'una persona, exercint el dret al vot, participant en moviments socials, etc.

La participació ciutadana és fonamental perquè continuem construint ciutadanes cada vegada més inclusives, i per això necessitem que deixin d'estar condicionades a factors de gènere, de classe, d'origen, de pertinença ètnica o geogràfica, d'orientació sexual.

Per construir una ciutadania equitativa hem de reconèixer les diferències i redistribuir la riquesa d'una forma equitativa, promovent mecanismes que promoguin la participació dels grups que a ella no té accés. A més a més, la ciutadania no és un aprenentatge natural o genètic dels éssers humans,

necessitem construir-la, aprendre-la, adaptar-la, integrar-la.

En aquest sentit, entenem l'educació per a la ciutadania, des del sistema educatiu, però sent conscients que creuen tots els àmbits de la nostra vida, com un conjunt d'accions i de pràctiques educatives orientades a la transformació dels nostres valors i actituds, les nostres formes de pensar, les nostres accions i les nostres formes de relacionar-nos amb els/les altres, perquè puguin contribuir a la justícia, a l'equitat social, a la conservació dels ecosistemes i al respecte dels Drets Humans en el nostre entorn immediat o en qualsevol lloc del planeta.

3.4 L'EDUCACIÓ PER A LA CIUTADANIA

La preocupació per la conformació d'una ciutadania activa, a favor de la pau i l'equitat ha estat des de mitjans dels anys 90 a les agendes internacionals, període en què la UNESCO va aprovar una Declaració i un Marc integrat d'acció sobre l'Educació per a la Pau, els Drets Humans i la Democràcia (1995), que va servir de guia d'actuació per a molts països de tot el món.

El 1997, el Consell d'Europa va manifestar la seva preocupació pel dèficit democràtic que pateixen o estan en risc de patir les nostres societats. Amb la voluntat de prevenir-ho i afrontar-ho, va començar a desenvolupar un conjunt d'iniciatives, que van culminar amb l'aprovació de la important Recomanació (2002) sobre Educació per a la Ciutadania Democràtica, inspirada en la declaració llançada per la UNESCO. En ella, es considera prioritària l'acció de l'escola per adquirir diverses competències com²²: resoldre conflictes de forma no violenta; argumentar en defensa dels punts de vista propis; escoltar, comprendre i interpretar els arguments d'altres; reconèixer i acceptar les diferències; triar, considerar alternatives i sotmetre-les a un anàlisi ètic; assumir responsabilitats compartides; establir relacions constructives amb la resta; realitzar un enfocament crític de la informació rebuda.

Una de les iniciatives desenvolupades a partir d'aquesta recomanació europea, va ser la proclamació de l'any 2005 com l'Any Europeu de la Ciutadania a través de l'Educació, en el que Espanya va participar activament. El comitè nacional constituït, va comptar amb una àmplia representació de les comunitats autònomes i de diferents organitzacions educatives i socials, i va dur a terme diverses activitats, entre les que destaca la realització d'un Seminari internacional sobre l'Educació per a la Ciutadania, que va permetre debatre amb especialistes de diferents països les propostes incloses en el document de 2004 i en els primers esborranys de la Llei Orgànica d'Educació (LLOI). Aquesta llei, promulgada el 2006, i seguint l'exemple d'altres països europeus, estableix l'Educació per a la Ciutadania i els Drets Humans com una assignatura obligatòria en el currículum escolar.

Malgrat l'accentuada controvèrsia que ha generat aquesta mesura, aquest any (2008/2009) serà el primer any d'aquesta assignatura del currículum escolar espanyol en l'ensenyament primari i

²² Alejandro Tiana Ferrer, La Educación Para La Ciudadanía En El Contexto Europeo, pp. 82

secundària, encara que les seves formes d'implementació siguin diferents per a cada comunitat autònoma.

Al llarg dels temps han estat diverses les designacions que pretenien enquadrar la necessitat de formar als i les ciutadanes en el respecte per la diversitat cultural, el medi ambient, l'equitat de gènere, la promoció del desenvolupament sostenible i de la pau. S'han establert diverses conceptualitzacions amb diferents noms: educació per a la ciutadania, educació per al desenvolupament, educació en valors, educació en drets humans.

Encara que hi ha diferències en les seves conceptualitzacions teòriques, considerem que, es pensem la ciutadania des d'una perspectiva drets i de participació democràtica, Educació per a la Ciutadania engloba tots els altres continguts, perquè estan transversalment inclosos. No es pot pensar la ciutadania sense pensar en un desenvolupament sostenible i equitatiu, pensar en ciutadania implica pensar en una cultura de pau, en els valors i en el respecte als Drets Humans. De la mateixa manera, la perspectiva de gènere també ha de ser un element present i transversalitzat en aquesta disciplina, perquè la convivència i participació democràtica només seran democràtiques i equitatives si en elles participen tant els homes com les dones.

L'educació per a la ciutadania dispensa també el terme "intercultural", perquè la ciutadania només és possible quan la interculturalitat travessa tot el sistema de reconeixement i participació. L'educació intercultural amb els seus principis pedagògics, tal com la ciutadania, advoca una cultura de la pau, promou una forma pròpia i equitativa de pensar el desenvolupament i promou el reconeixement i la participació actiu dels ciutadans i ciutadanes del món, perquè els seus objectius últims són l'augment de la capacitat de comunicació entre persones de diverses cultures, crear actituds favorables a la diversitat i incrementar la interacció social entre persones de grups culturalment diferents, tenint com a marc de fons el respecte i la promoció dels drets humans.

Siguent una voluntat explícita a escala internacional el desig que la ciutadania pugui ser una realitat exercida per tots els habitants del planeta, es considera que l'Educació per a la Ciutadania és una disciplina fonamental i ha de ser inclosa en els currículums escolars.

Han estat alguns els moviments que pressionessin per a la no obligatorietat d'aquesta disciplina. Alhora, també diverses organitzacions i moviments socials han pressionat perquè sigui obligatòria la seva inclusió i han participat en el debat sobre els seus continguts. En democràcia, pràcticament mai els processos són immediats, i els resultats no agraden a totes les parts involucrades.

Només el temps ens podrà dir que resultats es generessin amb la implementació de la disciplina d'Educació per a la Ciutadania a les escoles espanyoles, per a la construcció de ciutadans i ciutadanes respectuosos de la diversitat cultural, social i religiosa, amb pràctiques de gènere equitatives, consumidors equilibrats i promotors de la pau i el desenvolupament sostenible i equitatiu.

Per ara, ens resta confiar en els objectius de justícia i equitat que ens mouen, confiar en el que fem, fer i aprendre, aprendre sempre.

BIBLIOGRAFIA

- Archenti, Nélica "Les dones, la política i el poder. De la lògica del príncep a la lògica de l'acció col·lectiva". En "Capacitació política per a dones: gènere i canvi social en l'Argentina actual". Feminaria: Buenos Aires. 1994
- Érnica, Mauricio; Isaac, Alexandre i Rocha Machado, Ronilde. "Vos direitos do homem e do cidadão no cotidiano". Editat i publicat per EducaRed, <http://www.educarede.org.br> (traducció nostra)
- Fraser, Nancy. "Heterosexismo, falta de reconeixement i capitalisme: una resposta Judith Butler Social." [New left review](#), ISSN 1575-9776, NÚM.. 2, 2000 (Exemplar dedicat a: Socialitzar el benestar, socialitzar l'economia), ps. 123-136
- Fraser, Nancy. "Iustitia Interrupta. Reflexions crítiques des de la posició "postsocialista", Segle de l'Home Editors/Universitat dels Andes, Santa Fe de Bogotà, 1997.
- Guzmán, Virginia. "Governabilitat democràtica i gènere: Una articulació possible" <http://www.eclac.org/mujer/noticias/noticias/9/10639/vguzman.pdf>. 2002.
- Marx, Jutta, "Dones, participació política i poder" e "capacitació política per a dones: gènere i canvi social a Argentina actual". Buenos Aires. Seminaria editora. 1994
- Ols-ne, Francès. "El sexe del dret", en Ruiz, A. (comp.) "Identitat femenina i discurs jurídic". Buenos Aires: Biblos. 2000
- Osborne, Raquel. "Acció Positiva". in Amorós, Celia (comp.), "10 Paraules Clau Sobre Dona". EVD. 1995.
- Sousa Santos, Boaventura. "Reconhecer per libertar: vos caminhos do cosmopolitismo multicultural". Va riure de Janeiro: Civilização Brasileira, 2003.
- Tiana Ferrer, Alejandro. "L'Educació Per a La Ciutadania En El Context Europeu". www.educa.jccm.es/educa-jccm/cm/revistaIdea/images?locale=es_ES&textOnly=false&idMmedia=63341
- Thomas, Florence. "Gènere i Democràcia". En Sánchez R, Vargaz A i altres (comp) Ed. Institut per al desplegament i la Democràcia Luis Carlos Galán. Bogotà. 1994.

WEBS

- <http://www.ohchr.org/SP/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>
- <http://es.wikipedia.org/wiki/Abolicionisme>
- <http://www2.ohchr.org/spanish/law/>